

Össz-szövetségi történész-tanácskozás a Szovjetunióban

1962. december 18—21. között ült össze Moszkvában a szovjet történészek össz-szövetségi tanácskozása, hogy megvitassa a történész-munka megjavításával kapcsolatos feladatokat. A tanácskozáson a szovjet történelmi kutató intézetek, az egyetemek és pedagógiai főiskolák több mint 1200 küldötte vett részt.

* OL. Pál nádor iratai 698. es. 11347 sz. különösen a 18., 19., 31—34., 37. l.

* Zana György Rákóczi szabadságharcúli szerepéről pl.: A veszprémi káptalan Károlyinak 1704. jan. 26. Archivum Rákócziánum (A. R.) I. köt. 95., Hellepront János jelentése 1704. febr. 26.; Zana György Sándor Lászlónak 1704. márc. 2. uo. 111. l.; Szarka Zsigmond Károlyinak 1704. márc. 3. uo. 65. l. — Bottyán ezredese Zana György Főkapitány számára. 1705. nov. 3. AR. IX. köt. 267. l.; Beresényi Rákóczinak 1706. dec. 18. AR. V. köt. 348. l. — Csomai Mátéra: *Esze Tamás: Kuruc Vitézek folyamodványai*. Bpest. 1955. 318. l.; Szily Györgyre: Rákóczi Barkóczinak 1705. márc. 28. AR. IX. köt. 178. l.; Bottyán Beresényinek 1705. nov. 16. uo. 217. l.; Bottyán Rákóczinak 1706. nov. 17. uo. 313. l.

⁷ AR. IX. köt. XXX., 1,3. 15., 25. 35. stb. l.; — *Villányi Szaniszló: Három évtized Esztergom megye és város múltjából (1684—1711)*. 64—65. l. — *Thaly Kálmán: Bottyán János*. Pest, 1865. 27. l. — *Várkonyi Ágnes: Vak Bottyán*. Bpest. 1951. 14. l. — *Knauz Nándor: Buda ostromához*. Bpest. 1886. 96. l.

A tanácskozást Keldis M. V. akadémikus nyitotta meg, majd Ponomarjov B. N. akadémikus tartott „A történettudomány feladata, valamint a tudományos és pedagógus történetképzés” címmel előadást. (Az előadás szövegét Ld.: Voproszi Isztorii, 1963. 1. sz. 3—36. l. Az előadás kivonatos ismertetését ld.: Novaja i novejszaja isztorija, 1963. 2. sz. 1—17. l.)

*

Ponomarjov akadémikus előadása bevezető részében méltatta a történettudomány nagy ember- és társadalomformáló erejét, a történétírók nagy felelősségét, majd elemezte a szovjet történetírás hibáit, eredményeit és jövő feladatait. Elsősorban a hibák és gyengeségek forrásául szolgáló személyi kultusz kérdésével kívánt foglalkozni. E káros kultusz következménye volt Lenin, a nép és a párt szerepének lebecsülése, Sztálin személyének a történeti valóságot eltorzító felmagasztosítása, a történeti folyamatok antimarxista szemlélete, a subjektívizmus és az önkényeskedés a történeti események és személyek értékelésében, az adminisztrálás és a lelkiismeretlen bírálóat légkörének elterjedése a tudományos kollektívákban, emberek különböző „megbélyegzése” stb. — mondotta Ponomarjov akadémikus. A személyi kultusz kihatott a történettudomány filozófiai és módszertani alapjaira is, amikor annak pártosságát vulgáris módon szembeállították a történetírás objektívitásának követelményeivel. A dogmatizmus és a betűragás erőteljes térhódítása az élettől való elszakadást is eredményezte. Az egyes eseményekkel, tényekkel és személyekkel kapcsolatban — a személyi kultusz légkörében — született önkényes értékelések súlyos kihatással jártak a történettudományra. A törvényesség megsértése kihatott az egyes történeti személyek szerepének eltorzítására is.

Ponomarjov akadémikus behatóan foglalkozott az 1938-ban megjelent „Az SzKP története” c. művel és Sztálin tevékenységének értékelésével.

„A szocializmus építésében a nép és a párt által elért sikereket mind »Sztálin bölcs vezetőségének« tulajdonították. Egy sor kiváló párt- és államférfi, katonai vezető, Lenin volt munkatársa »a nép ellenségének« nyilvánított. Szó sem esett arról, hogy Lenin megbírálta Sztálin nemzeti-ségi politikáját. Már-már Sztálin vált az egész Szovjetunió kezdeményezőjévé és létrehozójává. Elkendőzték azokat a durva hibákat, amelyeket Sztálin, Molotov és Kaganovics követtek el a mezőgazdaság kollektivizálásának végrehajtásában és egyéb kérdésekben. A szemmel látható tények, a Szovjetunió honvédő háborújának előestéjén és a háború során Sztálin által elkövetett rendkívül súlyos hibák ellenére neki tulajdonították a döntő szerepet a szovjet nép által kivívott győzelemben.

Végeredményben — mondotta Ponomarjov akadémikus — a személyi kultusz antileninista ideológiája, elsősorban a szovjet társadalom és az SzKP történetének tanulmányozása terén, aláasta a historizmus marxista—leninista alapelvét. Sztálin felmagasztosításának érdekében egyébként sor került a korábbi korszakok történetének eltorzítására is.

A tudományos kollektívákban a tudomány fejlődése és a tudósok tevékenysége számára elviselhetetlen erkölcsi normák honosodtak meg. Az elvi kérdéseknek a tudomány fejlődése számára oly szükséges, s a marxizmus—leninizmus alapelveinek egyedül megfelelő kollégialis megvitatását gyakran a durva letörkölés és a becsületes tudósok megrágalmazása helyettesítette. A nem megfelelőnek tartott embereket kiűzték a tudományból. sőt, gyakran fizikailag is megsemmisítették őket. Megrágalmaztak olyan kiváló szovjet történészeket, mint Lukin, Pionkovszkij és mások.

Kétségessé vált a források és a levéltári anyagok tudományos értéke. A forrásismeretet elhanyagolták. A történészeknek azt a felfogást sugallták, hogy a történeti fejlődés valamennyi elvi kérdése vagy már eleve megoldott, vagy pedig csak Sztálin oldhatja meg. Egyszerű halandó nem tarthatott igényt a »magas« tudományra. A gyakorlatban mindez oda vezetett, hogy a történészek gyakran csupán részleteredményekre korlátozták kutatásaikat, a széleskörű elméleti megalapozottságot pedig az idézetek halmazával helyettesítették. Ponomarjov akadémikus behatóan foglalkozott az eddig meglehetősen elhanyagolt módszertan és történetfilozófia ápolásának és továbbfejlesztésének kérdéseivel, majd áttért a Szovjetunió történetével kapcsolatos kutatások programjának ismertetésére.¹ Az elkövetkező időszakban az 1917. évi októberi szocialista forradalom, a szovjet korszak, a munkásosztály és a parasztság, a felszabadító harcok és a cári Oroszország keretein belül lefolyt nemzeti-ségi mozgalmak történetének kutatása áll majd a figyelem középpontjában.

Ponomarjov akadémikus nagy figyelmet szentelt az egyetemes történet kutatásával kapcsolatos problémáknak, első helyen említve a forradalmak szerepét és jelentőségét az emberi társadalom fejlődésében. A nemzetközi munkásmozgalom történetének kérdéseit érintve Pono-

¹ A tanácskozást követően számos cikk jelent meg a szovjet történészfolyóiratok hasábjain, amelyek a tanácskozásokon elhangzottak szellemében kívánják felmérni az egyes korszakok történetírásával kapcsolatos problémákat és feladatokat. A szovjet történetírás egészére vonatkozóan ld.: Ponomarjov: A történettudomány és a művelődés álljon a kommunista építés színvonalán. Kommuniziszt, 1963. 1. sz. 10—36. l.; *Ivostov: A történettudomány a jelenlegi szakaszban.* Kommuniziszt, 1963. 8. sz. 77—86. l.

marjov akadémikus hangsúlyozta, hogy a vonatkozó kutatásokban a fő figyelmet a háború utáni korszakra kell összpontosítani, mivel nem kétséges, hogy az 50—100 évvel ezelőtti történelmi tapasztalatok már nem elegendők a nemzetközi munkásmozgalom mai kérdéseinek megválaszolásához. „Igen sok a tennivaló a munkásosztály helyzetének és a dolgozó tömegek harcának tanulmányozása terén, ha figyelembe vesszük a kapitalista gazdasági élet új jelenségeit. A tudományos-technikai forradalom társadalmi következményei, az integrációs folyamatok, a kizsákmányolás új formái s ezek hatása az osztályharcra — rendkívül aktuális problémák a munkásmozgalom történetével foglalkozó kutatók számára” — olvashatjuk a referátumban.

Ponomarjov akadémikus felhívta a figyelmet többek között arra a tarthatatlan helyzetre is, amely — részben a személyi kultusz nyomán — a szociáldemokrácia tanulmányozásával kapcsolatban kialakult. Utalt arra, hogy nem egy kapitalista országban már mintegy 70—80 éves múltra tekinthet vissza a szociáldemokrata párt, s jóllehet a szociáldemokráciáról annak idején Lenin által nyújtott klasszikus elemzések napjainkig kiindulási alapot jelentenek a marxista történeész számára, helytelen lenne feltételezni, hogy a szociáldemokrácia az elmúlt 30—40 esztendő során semmi újat nem produkált, azaz, hogy a Lenin által annak idején adott értékeléseket napjainkban is kész sémákként alkalmazhatjuk. Ez hamisítatlan dogmatizmus lenne — fejtette ki Ponomarjov akadémikus, hangsúlyozva, hogy a szociáldemokrácia tanulmányozását alaposan és körültekintően kell elvégezni, figyelembe véve a szociáldemokrata pártok fejlődésének nemzeti sajátosságait és a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokat. A szociáldemokrácia soraiban végbemenő folyamatok egészének szem előtt tartásával a jobboldali vezérek mai ideológiája ellen kell felvenni a harcot — állapította meg.²

A nemzetközi kommunista mozgalom történetének kérdéseivel foglalkozva, Ponomarjov akadémikus tevékeny harcra szólította a történészeket mind a revizionizmus, mind az utóbbi időben a revizionizmussal legalább egyenértékű veszélyt jelentő baloldali elhajlás ellen.

Ponomarjov akadémikus nagy figyelmet szentelt a szovjet külpolitika, valamint az ázsiai és afrikai nemzeti felszabadító mozgalmak kérdéseinek, majd megoldásra érett feladatként jelölte meg a művelődéstörténet kidolgozását is.

Előadása további részében, a történészek mesterségbeli problémáival foglalkozva, többek között érintette a kutatás és az előadás módjának s a történészek szakmai és általános műveltségbeli felkészültségének kérdéseit.

„A tehetségen túl kötelező a tárgy mélyenszántó ismerete, az anyagalmazban való szabad eligazodás, de úgyszintén a történész széleskörű általános műveltsége is” — olvashatjuk a referátumban. „Évszázadok tapasztalata bizonyítja, hogy az olvasókban nagy hatást keltő művek csak olyan történészek tollából születtek, kiknek látóköre kiterjedt a közgazdaság, a filozófia, a szépirodalom, azaz a nép életét alkotó számos jelenség ismeretére.”

Az előadás első részének befejezéséül a burzsoá történetamisítás elleni harc kérdéseivel foglalkozott Ponomarjov akadémikus, míg előadása második részében a tudományos kutatás szervezeti kérdéseit érintette.

Referátumában említést nyertek a kollektív munkálatok, a tudományos tanácsok, a történész-folyóiratok, a viták kérdései, s jelentős figyelmet szentelt a történész-képzés problémáinak is.

Ponomarjov akadémikus kifogásolta a legmagasabb történelmi képzéssel rendelkezők — doktorok és professzorok —, valamint a külföldi országok történetével foglalkozó szakemberek csekély számát, a közép- és újkori történet kérdéseinek szentelt disszertációk egyre csökkenő számának láttán pedig felvetette a jogos kérdést: a szakemberképzés e területeken biztosítja-e egyáltalán a szakemberek „egyszerű újratermelését” is? Kifogásolta, hogy egyáltalán nem folyik szakemberképzés a történelmi segédtudományok, a paleográfia, a történeti földrajz stb. terén, s elenyészlen kevés a historiográfiához és forrásismerethez értő szakember is.

A disszertációk kérdését érintve Ponomarjov akadémikus hangoztatta, hogy bár megengedhetetlen, mégis sajnos meglehetősen elterjedt a szűkkörű és csekély jelentőségű témákkal foglalkozó disszertációk elfogadása. Olyan disszertációkat kell készíteni, hangoztatta, amelyek témája és színvonala minden tekintetben megfelel a nyomtatásban való megjelenítés igényeinek.

² A tanácskozást követően Kaskin, stb. a Voproszi Isztorii 1963. 3. számában (54—72. l.) behatóan foglalkozott a legújabbkori történelem tanulmányozásával s többek között szintén jelentős figyelmet szentelt a munkásmozgalom és a szociáldemokrácia kérdéseinek. „A kutatók figyelme állandóan a jobboldali szociáldemokraták áruoló szerepének leleplezésére irányul. Sajnos a kutatók gyakran megelégszenek azaz, hogy csupán az adott pillanatban vizsgálják a jobboldali szociáldemokraták állásfoglalását az egyik vagy másik kérdésben, pedig annak helyes megértéséhez, hogy miért sikerül még a jobboldali szocialistáknak tömegeket felsorakoztatniuk maguk mögött, a szociáldemokrata pártok programjának és tevékenységének történetét tágabb perspektívában kell tanulmányozni. A szovjet történészeknek le kell küzdeniük azokat — a személyi kultusz idejében helyt kapott — hibákat, amelyek nem kívántak különbséget látni a baloldali és jobboldali szociáldemokraták között a két háború közötti években, semmibevéve a szociáldemokrata pártok soraiban jelentkező különböző irányzatokat, ami pedig a nemzetközi munkásmozgalom fejlődéstörténetének eltorzításához vezetett.” (61. l.)

Behatóan foglalkozott Ponomarjov akadémikus a történelemoktatás kérdéseivel, hangoztatva a kötelező általános egyetemi kurzusok csökkentésének, valamint az önálló tevékenységre ösztönző szemináriumi foglalkozások egyidejű fokozásának szükségességét.

Előadása befejező részében Ponomarjov akadémikus felhívta a figyelmet a marxista—leninista történetírás helyesen értelmezett pártosságának fontosságára, az elméleti alapok alkotó jellegű — az objektív körülményeket figyelembe vevő — továbbfejlesztésének szükségességére.

*

Ponomarjov akadémikus referátuma után a tanácskozás résztvevői három szekcióra oszlottak (az SzKP története, a SzU története, egyetemes történel), hogy egy-egy alapreferátum alapján megvitassák a felmerülő problémákat. Az SzKP története szekciójában P. N. Poszpelov akadémikus, a SzU története szekciójában M. P. Kim levelező tag és I. A. Fedoszov, az egyetemes történeli szekciójában V. M. Hvosztov, valamint B. G. Gafurov levelező tagok tartották a referátumot. (Az egyes szekciók munkájára vonatkozó részletes beszámólót ld.: Voproszi Isztorii, 1963. 2. sz. 3—59. l.)

A tanácskozás zárszavában Ponomarjov akadémikus összegezte a vita eredményét, majd a tanácskozás résztvevői egyhangúlag elfogadták a tanácskozás felhívását az SzKP Központi Bizottságához. (Ld.: Novaja i novejsaja isztorija, 1963. 2. sz. 3. l.)

A javaslat bevezető része hangsúlyozza az SzKP XX. és XXII. kongresszusának jelentőségét a történettudomány szempontjából, majd az alábbi főbb megállapításokat teszi:

A szovjet történészeknek folytatniuk kell a harcot a személyi kultusz maradványainak teljes felszámolásáért.

Jelentős mértékben meg kell javítani a tudományos kutató munkák tematikáját (ezen belül a kandidátusi és a tudományok doktora disszertációk tematikáját is). „A jelenkor aktuális kérdéseire bátor és alkotó jellegű választ adó disszertációk írása — íme a szovjet történészek elsőrendű feladata” — hangsztatja a javaslat. Feltétlenül szükséges növelni a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet történetével foglalkozó fiatal szakemberek létszámát.

Az oroszországi októberi szocialista forradalom 50. évfordulójának megünneplése jegyében a szovjet történészek legjobbjait mozgósítani kell a többkötetes „Szovjetunió története”, „Az SzKP története”, valamint „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom története” c. művek magasszínvonalú megalkotása érdekében.

A marxista történészek fontos feladata a marxista szociológia és módszertan problémáinak megoldása, valamint a történettudomány és a történelmi materializmus továbbfejlesztése terén a személyi kultusz éveiben mutatkozott kilövellés megszüntetése.

A kutató- és tanintézetek egyik legfontosabb feladata a széleskörű tudományos és társadalmi érdeklődésre számot tartó legaktuálisabb megoldatlan és vitás kérdések alkotó jellegű megvitatása.

A Felső- és Speciális Középfokú Oktatásügyi Minisztérium ill. a Tudományos Akadémia vizsgálja meg a kutatók és a főiskolai oktatók hosszabb periódusra szóló cseréjét, a kutató-, ill. a pedagógus-munka alapos megismerése érdekében. A tudományos kutatókat széles körben be kell vonni az oktató munkába.

Ki kell dolgozni az aspiránsképzés perspektivikus tervét, meg kell javítani az aspiránsképzés módját.

Kedvezőbb körülményeket kell biztosítani a fiatal történészek számára. (Szakképzett vezető, a kutatáshoz elegendő idő, publikálási lehetőség biztosítása.)

Meg kell javítani a pedagógus-továbbképzést. Biztosítani kell a SzU történelét és az egyetemes történelét oktatók részére a fontos kutatások és speciális kurzusok befejezésének lehetőségét.

Emelni kell a pedagógiai főiskolák színvonalát.

Biztosítani kell a historiográfia fejlődését, s növelni a forrásismerettel, historiográfiával, általában a történeli segédtudományokkal foglalkozni kívánó aspiránsok számát.

A Levéltári Főigazgatóság biztosítsa a történészek jobb levéltári ellátását. A levéltárakat szereljék fel a szükséges modern másoló- és sokszorosító berendezésekkel, s adjanak ki általános és speciális levéltári katalógusokat.

Meg kell szüntetni a levéltári dokumentumok véletlenszerű publikálását.

A munka termelékenységének növelése érdekében a kutató intézetekben és a főiskolákon be kell vezetni a mikrofilmzést, a természettudományos és matematikai módszereket és eszközöket, beleértve a számológépeket is. Gondoskodni kell egyidejűleg a tudományos kutató és oktató munkát gépek segítségével racionalizáló szakemberek képzéséről is.

A tudományos kutatómunka koordinálása érdekében bővíteni kell a tudományos tanácsok hálózatát és jobb szervezeti és pénzügyi kapcsolatokat teremteni e tudományos tanácsok, a tudományos intézetek és a tanszékek között. Úgyszintén szorosabb kapcsolatot kell teremteni a hadtörténészekkel, valamint a tudományos társaságok és múzeumok munkatársaival is.

Fokozni kell a társadalomtudományi szakemberek együttműködését. A történészek, filozófusok, közgazdászok, jogászok és filológusok együttesen, aktívan vegyenek részt a jelenkor aktuális kérdéseinek szentelt komplex tudományos témák megoldásában. A társadalomtudományokkal foglalkozó szakemberek egyesítsék erőfeszítéseiket pl. a világkultúra történetét bemutató fundamentális mű létrehozása érdekében.

A kollektív munkálatok támogatása jegyében a tanácskozás javasolja, vizsgálják meg a tudományos fokozatoknak kollektív művekért történő odaítélésének kérdését. A tudományos fokozat elnyerését célzó disszertációkkal kapcsolatosan a tanácskozás hangsúlyozza, hogy első-sorban ne a terjedelem, hanem a disszertáció tényleges tudományos értéke legyen a mérce. (A gondolatok frissesége, újszerűsége, a tudományos következtetések önállósága stb.)

További intézkedések szükségesek a történeti folyóiratok eszmei és tudományos színvonalának emelése érdekében. Fokozni kell a folyóiratok szerepét a burzsoá történetírás, a reformisták, revizionisták és a dogmatikus történethamisítók elleni harcban. A történész-folyóiratok segítsék elő a szovjet történetírás módszereinek állandó tökéletesedését, keltsék fel az olvasók érdeklődését a szociológia és a történetfilozófia kérdései iránt, közöljenek magasszínvonalú recenziókat a szovjet és fontosabb külföldi kiadványokról.

Szem előtt tartva a történettudománynak nagy nevelő és emberformáló szerepét, a szovjet történészek tartásuk elsődleges feladatuknak a történeti ismeretek széleskörű propagálását; vegyenek részt az Ismeretterjesztő Társulat tevékenységében.

A szülőföld története iránti érdeklődés fokozása érdekében népszerűsíteni kell a helyi történeti kutatást.

A tanácskozás szükségesnek tartja a szocialista országok történészeihez fűződő kapcsolatok továbbfejlesztését, és megfelelő együttműködést javasol a közös érdeklődésre számot tartó problémák megoldása terén.

A tanácskozás úgy véli, hogy a kapitalista országok történészeivel való kapcsolatok ápolása mellett fokozni kell a szovjet történettudomány eredményeinek külföldi népszerűsítését. Gondoskodni kell a legértékesebb szovjet könyveknek és cikkeknek idegen nyelvekre történő lefordításáról.

Összeállította: *P. Mayer Mária*